

zanechal v chrámu votivní předmět, mohl na něho napsat jméno dárce, aby se pozdější návštěvník dověděl o jeho činu.

Již archaické texty z Uruku ukazují, že písmo v Mezopotámii nebylo omezeno na hospodářské úkony, i když tyto texty z početního hlediska převažují. Lexikální seznamy, slova uspořádaná v jisté následnosti, poskytují nejstarší systematický doklad o mezopotamském spekulativním a asociativním myšlení. Zahrnují seznamy jmen bohů, povolání, zvířat, ptáků, kovů, dřevin, jmen měst a tak dále. V raně dynastickém období tento žánr rozkvétal a zároveň je i dokladem přijetí stejné tradice v široké zeměpisné oblasti. Zvláště pozoruhodná je věrnost, s níž byly texty opisovány v každém městě, kam se v raně dynastickém období dostaly. Seznamy z Abú Salábíchu mají své duplikáty, jež se odlišují jen drobnými variantami, v seznamech z Ebly, která je vzdálena okolo 900 kilometrů. Z raně dynastického období se dochovaly i jiné literární texty, obvykle krátké skladby zahrnující zaklínání, hymny a mudroslovnou literaturu, která je představována soupisy přísloví nebo příslovími zakomponovanými do vumělkovaného dialogu, v němž otec předává rady svému synovi. Pro stále příliš stručnou povahu písemného systému je však těžké jim porozumět. Na různých místech se často nacházejí stejné skladby (zvláště se překrývají ty ze Šuruppaku a Abú Salábíchu), což ukazuje, že různé písařské školy byly ovlivněny společným zdrojem. Zatímco většina materiálu je sumerská, dochoval se i protoakkadský hymnus k Šamašovi, který byl nalezen jak v Eble, tak i v Abú Salábíchu.

V polovině třetího tisíciletí jsme tak na vzdělaném Blízkém východě svědky existence kulturní *koiné*. Centrem vzdělanosti byla jižní Mezopotámie, kde poprvé vznikla písařská praxe i většina literárních textů. Technika psaní byla exportována do Sýrie a severní Mezopotámie, kde se vyvíjely městské kultury, a některá města hrála v tomto procesu roli prostředníka. Velmi důležitá byla Kiš v severní Babylonii a stejně tak i Mari na středním Eufratu. Některé texty z Ebly se zmiňují, že „mladí písaři přišli z Mari“,¹⁰ což naznačuje, že toto město obstarávalo výcvik syrských písařů. Lidé v západní Sýrii četli stejné texty jako ti v jižním Iráku. Používali stejné písařské praktiky, stejným způsobem formovali své hliněné tabulky, psali na ně stejné klínopisné znaky, rozmísťovali je po tabulce stejným způsobem atd. Politicky však byli rozděleni, neboť žili v nezávislých městských státech. Státy na jihu byly svou územní rozlohou relativně malé, zatímco ty na severu a v západní Sýrii měly větší rozsah. Státy spolu s využitím vojenských prostředků vzájemně soupeřily. Vládcové obvykle získávali převahu nad svými sousedy, nebo mezi jednotlivými městskými státy uzavírali pomíjivé aliance. To vytvořilo předpoklady pro vzestup Sargona Akkadského, jenž započal nové období v dějinách Blízkého východu a dovedl dobyvatelskou politiku na nejvyšší stupeň jejich možností.

¹⁰ Alfonso Archi, „Transmission of the Mesopotamian Lexical and Literary Texts from Ebla“, in P. Fronzaroli, ed., *Literature and Literary Language at Ebla (Quaderni di Semitistica 18; Firenze: Dipartimento di Linguistica, 1992)*, s. 23.

Politická centralizace v pozdním třetím tisíciletí

2334 vzestup Sargona z Akkadu

2254–2218 Narám-Sín z Akkadu

asi 2100 Gudea z Lagaše

2112 počátek období Uru III

2004 pád Uru

Poslední staletí třetího tisíciletí byla ve znamení následných období centralizace moci pod dvěma městskými dynastiemi: první z nich byla dynastie z Akkadu v severní Babylonii ve dvacátém čtvrtém a dvacátém třetím století, druhá byla dynastie z Uru na nejzajším jihu v jedenadvacátém století. Obě měly přímou kontrolu nejen nad jižní Mezopotámií, ale vojenskými prostředky ovlivňovaly i velké části Blízkého východu. Dostupných pramenů, jimž moderní historik rovněž lépe rozumí, je podstatně více než dříve, a tak je možné toto období rekonstruovat do mnohem větších podrobností. Oba státy sdílely celou řadu společných rysů: oba byly založeny vojenskými prostředky ve vlastní Babylonii a okolních oblastech; usilovaly o sjednocení v politickém, správním i v ideologickém slova smyslu; a oba se také zhroutily v důsledku působení vnitřní opozice a vnějších sil, zejména z východu. Protože se však lišily ve svém rozsahu i ve své vnitřní soudržnosti, je třeba o každém z nich pojednat zvlášť.

4.1 Králové z Akkadu

Dynastie z Akkadu¹¹ byla v pozdějších textech, jakým je třeba Sumerský královský seznam, považována za rodinu městských vládců, kteří kralovali nad Sumerem a Akkadem stejným způsobem jako mnohé jiné dynastie předcházející (pro seznam králů viz s. 297). Povaha její vlády však byla velmi odlišná od povahy vlády jejích předchůdců, neboť dočasně skoncovala se systémem městských států, jenž byl pro Babylonii až dosud charakteristický. Proces politické centralizace v Babylonii a rozšíření babylonského vlivu po celém Blízkém východě, skutečnosti, které se již projevovaly v raně dynastickém období, dosáhly svého nebývalého vrcholu. Kromě toho babylonské armády nikdy opakovaně netáhly bojovat tak daleko a politická převa-

¹¹ Existují různá označení tohoto státního útvaru. Nejčastěji je též označován jako stát staroakkadský nebo sargonovský.

ha jednoho města nebyla nikdy tak veliká. Ústředním bodem vývoje byla severní Babylonie. Zdá se, že zakladatel dynastie, Sargon, byl neurozeným člověkem, který se dostal do popředí ve městě Kiši. Zde pravděpodobně uchvátil moc a přijal programatické trůnní jméno Šarru-kín, „pravý král“. Jeho dva následníci sice ještě nesli titul „krále Kiše“, ale Sargon přemístil středisko své vlády do Akkadu, buď zcela nového města, jak konstatují pozdější prameny, nebo místa dříve nepatrného významu. I když je jeho lokalizace neznámá, zcela jistě se nacházelo na samém severu Babylonie, pravděpodobně pod současným Bagdádem. V tomto zeměpisném umístění se odráží dvojí zájem dynastie: plné ovládnutí srdce Babylonie a trvalá přítomnost v širších rozměrech Blízkého východu.

Vedoucí postavení Akkadu bylo dosaženo jeho vojenskou mocí. O Sargonovi bylo napsáno, že „každý den před ním hodovalo 5400 mužů“,¹² což mohlo poukazovat na existenci stálé armády. Vojenská činnost je také jediným námětem jeho vlastních nápisů. Jednou z oblastí, kde velmi aktivně bojoval, byl jih Babylonie, kde došlo k částečnému sjednocení městských států raně dynastického období. Lugalzagesi, jenž ovládal Uruk, Ummu a několik dalších jižních měst, byl Sargonovým hlavním protivníkem. Ten však mohl nakonec vyhlásit, že zajal „padesát panovníků ... a krále Uruku“,¹³ což bylo vítězství, které definitivně potvrdilo jeho nadvládu nad celou oblastí.

Musel být vytvořen nový systém vlády: dříve nezávislé městské státy byly začleněny do všeobecně širší struktury z hlediska politického, hospodářského i ideologického. Co se týče politiky, původní městští vládcí zůstali většinou na svých místech, nyní však působili jako správcové krále z Akkadu, vzdor Sargonovým prohlášením, že to byli akkadští úředníci. Tak králové Meskígal z Adabu, Lugalzagesi z Uruku a snad i Uru'inimgina z Lagaše jsou stále doloženi i za vlády prvních sargonovských vládců. Titul énsi, jenž v raně dynastickém období označoval nezávislé panovníky některých měst, se nyní začal v Babylonii používat pro označení správců. Tento systém však nefungoval. V postavách domácích správců se ztělesňovala touha po nezávislosti a akkadští králové museli po celou dobu zápasit s řadou povstání, jak o tom budeme ještě v této kapitole hovořit.

Centralizační politika však byla prosazována aktivně. Byl vytvořen nový systém daní, v němž část příjmu z každé oblasti byla odčerpána a odeslána do hlavního města, aby zde byla použita k podpoře místní akkadské správy.

Je zřejmé, že za Narám-Sínovy vlády se na některých úrovních správy uskutečnila standardizace účetnictví, aby se tak usnadnila ústřední kontrola. Pro ty stránky hospodářství, které se týkaly koruny, museli písaři používat standardní systém měr a vah. Vidíme, že byl zaveden „akkadský gur“, míra obilí o objemu přibližně

¹² Douglas R. Frayne, *Sargonic and Gutian Period (2334–2113 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods, volume 2)* (Toronto, Buffalo, and New York: University of Toronto Press, 1993) s. 31.

¹³ *Ibid.*, s. 16.

RÁMEČEK 4.1 JMÉNA ROKŮ

Jedním ze znaků správní centralizace akkadského státu bylo zavedení ročního datovacího systému, který bude používán po celé Babylonii, i když v místních záznamech budou aplikovány i systémy jiné. Byl vybrán jeden z dřívějších existujících způsobů, který používal jména jednotlivých roků. Každý rok byl označen jménem, které se vztahovalo k nejdůležitější události roku předcházejícího nebo počátku roku stávajícího. Například Sargonovo zničení Mari bylo využito k pojmenování roku následujícího. Tento systém přetrvával v Babylonii až asi do roku 1500 a na jeho základě disponujeme seznamem těch událostí, které sami babylonští vládcí považovali za nejvýznamnější. Jména, obvykle zmiňují vojenská tažení, výstavbu nebo obnovu chrámů a městských hradeb, vyhloubení kanálů, ustanovení velekněží nebo velekněžek nebo darování kultovních předmětů. Data se hlavně objevují v hospodářských záznamech (nikoli v dopisech). Aby se správné pořadí roků uchovalo v paměti, byly od období Ur III sestavovány oficiální seznamy jejich jmen. I když následnost jmen pro celé období používání tohoto systému nebyla zcela rekonstruována, o pořadí dlouhých časových úseků panuje jistota. To poskytuje nesmírně užitečný pohled na chronologický řád událostí a umožňuje nám to datovat mnohé dochované zprávy a hospodářské dokumenty.

Za vlády kassitské dynastie v Babylonii ve druhé polovině druhého tisíciletí byla jména roků nahrazena systémem číslování let vlády jednotlivých králů. První oficiální rok počínal s prvním dnem nového roku jeho panování. Období mezi smrtí předcházejícího krále a tímto dnem bylo označováno jako nástupnický rok. Tento systém se používal až do seleukovského období.

300 litrů. Tvar a rozvržení účetních tabulek a podoba klínopisných znaků byly centrálně předepsány. V zájmu existence shodného způsobu datování centrálně kontrolovaných účtů bylo v celém státě zavedeno datování podle jmen roků (viz rámeček 4.1).

Místní písaři, kteří byli nuceni přijmout nové způsoby účetnictví, se museli přizpůsobit i novému jazyku. Akkad byl severobabylonským městem, které se nacházelo na území, kde lidé hovořili spíše semitským jazykem než sumerštinou, která byla používána na jihu. Jazyk této oblasti vešel ve známost jako jazyk Akkadu, odtud pochází i naše označení „akkadština“. Existující klínové písmo však bylo vyvinuto pro záznam sumerštiny, což byl geneticky i typologicky zcela odlišný jazyk. Akkadština vyžadovala větší pružnost a přesnost k zápisu gramatických forem, jež mohla být dosažena prostřednictvím hojnějšího používání slabičných znaků. Královské nápisy sargonovských vládců byly většinou psány v akkadštině, buď byly jednojazyčné, nebo byly často opatřeny sumerským překladem. Některé z těchto textů jsou známy pouze v sumerském znění. Sumerštinou se však i nadále psalo v oblastech, kde byla dlouhá tradice jejího užívání. Královská správa vyžadovala používá-

ní akkadštiny a centralizované účetní praxe pouze v záznamech, které potřebovala kontrolovat. Ty musely být jednotné; místní záležitosti byly ponechány tradičním způsobům.

Královský dům pro sebe odčerpával mnohé hospodářské zdroje. Akkadští králové pravděpodobně zkonfiskovali majetky, které dříve vlastnili měšťtí panovníci. I to však zřejmě nepostačovalo jejich potřebám. Obelisk krále Man-ištúša, jeden z největších památníků tohoto období, je asi 1,5 metru vysoký dioritový sloup, na němž byl vytesán text zaznamenávající královský nákup osmi velkých polí v severní Babylonii o celkové rozloze asi 3,5 čtverečních kilometrů. I když zaplacená cena nebyla neobvykle nízká, je téměř jisté, že Man-ištúšu přinutil vlastníky k prodeji, aby mohl pozemky rozparcelovat pro svoje vlastní stoupence. Vytváření zemědělských statků poskytovaných králem privilegovaným osobám byla novinka zavedená sargonovskými vládci. Potřebná půda byla odňata místním vlastníkům, což zcela jistě vedlo k odporu a opozici vůči akkadské vládě.

Sjednocení Babylonie bylo uskutečňováno i v ideologickém smyslu a Sargon usiloval o spojení kultovního systému celé oblasti a jeho sdíleného panteonu se svou vlastní rodinou. Například ustanovil svou dceru jako nejvyšší kněžku měsíčního boha Nanny v Uru, kde se stala jeho manželkou. V této funkci obdržela ryze sumerské jméno Encheduanna, „kněžka, ozdoba nebes“. Tak byla akkadská princezna umístěna do jednoho z hlavních středisek sumerského jihu, kde se aktivně zúčastňovala kultovního života. Je jí připisováno autorství několika literárních skladeb v sumerském jazyce (to z ní činí první známou autorku světové literatury) včetně sbírky hymnů na chrámy, které se nacházely v třiceti pěti městech po celé Babylonii. Sloučení těchto hymnů do jednoho celku ukazuje, jak různé místní kultury byly považovány za součást jednotného systému. Kontrola nejvyššího kněžstva boha Nanny ve městě Uru pak v Babylonii zůstala na dalších asi pět století známkou vedoucího politického postavení. Každý vládce, který si mohl činit nárok na panství nad Urem, tam ustanovil svoji dceru a svěřil jí přístup ke značnému chrámovému hospodářskému majetku. Narám-Sín tuto politiku ještě prohloubil, když ustanovil několik svých dcer jako velekněžky významných kultů v jiných babylonských městech, což bylo zřejmým pokusem o získání pevné opory v celém regionu. Své vlastní zbožnění (viz dále) rovněž vysvětloval jako výsledek rozhodnutí bohů různých měst celého svého státu.

Akkadští králové však neměli moc pouze nad samotnou Babylonii. O některých vládciích raně dynastického období je známo, že bojovali v různých oblastech Blízkého východu, nikdo z nich se však ani vzdáleně nemohl měřit s tím, co vykonali sargonovští králové. Abychom mohli stanovit územní rozsah a povahu akkadského vlivu, musíme se obrátit ke královským nápisům. Ty byly zapsány na sochách, jež králové umísťovali v nádvoří nippurského chrámu, pokračující tak v raně dynastické tradici, která tomuto městu udílela prvořadé postavení v oblasti. V obsahu nápisů převažovala vojenská témata. Samotné sochy se nedochovaly, ale písaři počátku druhého tisíciletí jejich texty opsali a tak se dochovaly některé z jejich kopií.

Prvních pět akkadských králů se v nich obšírně honosí svými vojenskými skutky. Pro svůj široký zeměpisný záběr však mezi nimi vynikají prohlášení Sargona a Narám-Sína. Byli to zajisté největší válečníci své doby. I když Narám-Sín musel mnohá tažení svého děda zopakovat, zdá se, že to byly často jen pouhé nájezdy.

Akkadští králové zaměřili z vojenského hlediska svoji pozornost na oblasti západního Íránu a severní Sýrie (viz mapu 3.2). Na východě se střetli s mnohými státy nebo městy, jako byl Elam, Parachšum (Marchaši) a Simurum, jejichž lokalizaci nemůžeme přesně určit. Na severu vstoupili do oblasti horního Eufratu a dosáhli města Tuttul na soutoku s řekou Balíchem, jež bylo kultovním střediskem boha Dagaána a ústředním bodem severní a západní Sýrie. Mari a Ebla, do té doby nejdůležitější politická střediska oblasti, byly zničeny. Tato místa, jež byla během raně dynastického období z kulturního hlediska tak blízka severní Babylonii, byla nyní pokládána za největší nepřátele.

Líčení zmiňují i mnoho vzdálenějších míst jako například cedrový les v Libanonu, horní toky Tigridu a Eufratu ve středním Turecku, Marchaši na východ od Elamu a oblasti za „Dolním mořem“, to znamená za Perským zálivem. Ty byly dosaženy během dlouhých nájezdů, jež měly obstarat vzácné zboží, tvrdý kámen, dřevo a stříbro. Kořist z těchto krajů byla přivlečena do Babylonie. Některé kamenné nádoby objevené v Uruku a Nippuru byly opatřeny nápisy, v nichž se pravilo, že se jedná například o kořist z Maganu (Ománu). Je však nepravděpodobné, že by tyto oblasti byly Akkadem následně kontrolovány. Nájezdy spíše chtěly ovládnout přístupy k obchodním cestám. Rovněž se říká, že lodě ze zámoří, z Dilmunu (Bahrajnu), Maganu a Meluchchy (údolí Indu) kotvily v akkadském přístavu. A tak když Narám-Sín prohlašuje, že dobyl Magan, zdá se pravděpodobnější, že použil svou vojenskou moc, aby si zajistil přístup k tamějším zdrojům.

Místní podmínky do značné míry určovaly, jak se akkadská přítomnost v této široké oblasti udržovala. Pozorujeme celou škálu vzájemných vztahů. V Súsách v západním Íránu se například jazykem byrokracie stala akkadština a místní vládcové byli označováni sumerskými tituly jako správce (énsi) nebo velitel (šagina), což naznačuje plnou závislost na králich z Akkadu. Na druhou stranu si však vládcové Sús uchovali určitý stupeň moci. Narám-Sín uzavřel s nejmenovaným vládcem nebo vysokým úředníkem Sús smlouvu napsanou v elamském jazyce. Dohoda nestanovuje podřízenost Akkadu, obsahuje pouze Elamitův slib, že bude Narám-Sínovy nepřátele považovat za svoje vlastní. Autonomie Elamu by neměla být podceňována.

V Sýrii si Akkadové v některých stávajících střediscích vytvořili opěrné body, o čemž svědčí přítomnost vojenské posádky nebo obchodních zástupců. V Nagaru (Tell Brák) byla postavena mohutná budova z cihel opatřených razítkem s Narám-Sínovým jménem. Její povaha – vojenská či administrativní – však nemůže být určena. V Ninive prý král Man-ištúšu nechal postavit chrám zasvěcený bohyni Ištaré, jenž nasvědčuje tomu, že chtěl podpořit kult bohyně, jež měla pro jeho dynastii obzvláštní důležitost.

Zůstává otázkou, jak byla akkadská přítomnost v periferijních oblastech účinná. Dokumenty v akkadském administrativním stylu se objevují po celém Blízkém východě: v oblasti Dijály (pravděpodobně součást akkadského jádra), v Súsách v Elamu, v Gasuru a Aššuru v Asýrii, v Mari na středním Eufratu a na několika místech v severní Sýrii, Nagaru, Urkiši (dnešní Tell Mózán), Šechně (dnešní Tell Lejlán) a Ašnakkum (dnešní Tell Čagar Bázár). Nicméně záznamy používající akkadského stylu nemusejí být nutně dokladem akkadské královské správy. Stejně tak jako v rané dynastickém období mohou pouze dokazovat rozšíření jižní písařské praxe. Široká územní kontrola celé oblasti se zdá být nepravděpodobná. Staroakkadští králové zřejmě zakládali určité opěrné body, s jejichž pomocí mohli usměrňovat svoje obchodní zájmy, nejspíše zaštiťované hrozbou vojenské akce.

Vzdálenější oblasti byly spojovány s Akkadem diplomatickými prostředky, jakými byly například sňatky. V severosyrském městě Urkiši nalézáme pečeť Narám-Sínovy dcery Tarám-Agade, jež tam pravděpodobně žila jako manželka místního vládce. Princezna východního státu Marchaši byla naopak provdána za Šar-kali-šarriho nebo jeho syna. Tyto sňatky naznačují, že staroakkadský stát neexistoval v politickém vakuu, ale byl obklopen státy, s nimiž musel jednat jako rovný s rovným. Zmíněné státy jsou naneštěstí známy jen prostřednictvím akkadských zpráv, a tak nemůžeme s jistotou odhadnout ani jejich rozsah, ani jejich moc.

Dalekosáhlý vliv dynastie měl i velký význam pro sebehodnocení králů. Již za Sargonovy vlády začal tradiční titul „král Kiše“ znamenat „král světa“, neboť jméno města Kiše a akkadský výraz označující „celý obydlýný svět“, *kiššatum*, si byly podobné. Narám-Sín dovedl takovou sebeoslavu do krajnosti. Nejprve zavedl nový titul „král čtyř stran (světa)“. Jeho vojenské úspěchy ho přivedly k tomu, že se přihlásil k ještě vznešenějšímu postavení. Poté, co rozdrtil velkou vzpouru v celé Babylonii, uchýlil se k bezpříkladnému kroku v dějinách Mezopotámie a prohlásil se bohem. Ojedinelý nápis, který byl nalezen v severním Iráku, jenž tam však nemusel být umístěn za Narám-Sínových časů, popisuje tento skutek jako vyplnění žádosti obyvatel jeho hlavního města:

Narám-Sín, mocný, král Akkadu: když všechny čtyři strany (světa) mu byly nepřitelem, zůstal vítězem v devíti bitvách (svedených) v jednom roce, protože Ištar ho milovala, a on zajal ty krále, kteří proti němu povstali. Protože se mu podařilo ochránit své město v čase nebezpečnosti, (obyvatelé) jeho města požádali Ištaru v Eanně, Enlila v Nippuru, Dagána v Tuttulu, Ninchursagu v Keši, Enkiho v Eridu, Sína v Uru, Šamaše v Sipparu a Nergala v Kútú, aby se stal bohem jejich města Akkadu, a uprostřed Akkadu mu postavili chrám.¹⁴

Od tohoto okamžiku se jeho jméno v textech objevovalo po klínopisném znaku odvozeném od obrazu hvězdy, který fungoval jako ukazatel toho, že to, co následuje, je jméno boha.

¹⁴ Překlad podle Waltera Farbera, „Die Vergöttlichung Naram-Sins“, *Orientalia* 52 (1983), s. 67–72.

Tento skutek jej, na rozdíl od předchozích vládců, postavil do zcela jiné sféry. Dřívější králové byli uctíváni posmrtným kultem, ale Narám-Sínovi se dostalo těchto poct už za jeho života. Dvůr zahájil proces královské glorifikace i prostřednictvím jiných způsobů. Snad nejviditelnější bylo toto úsilí v umění. Stylistické změny započaté za Sargonovy vlády vyvrcholily za Narám-Sínova panování v úžasné proporcovanosti, naturalismu a přirozenosti. Nejpůsobivější je jeho vítězná stéla, 2 metry vysoký kámen s vytesaným basreléfem znázorňujícím krále, jenž vede své vojsko do bitvy v horské krajině. Narám-Sín dominuje kompozici ve velkolepé póze a je mnohem vyšší než ti, kteří ho obklopují. Nese odznaky královské moci – luk, šíp a válečnou sekeru – a na hlavě má božský symbol, přilbu s rohy. Dvorská podpora vedla k technologické a stylistické dokonalosti i v jiných oblastech umění. Volná plastika nyní vykazovala nesmírnou kultivovanost. Například měděná socha z Bassetki (nesoucí nápis o Narám-Sínově zbožnění) se vyznačuje velkou přirozeností v zachycení lidského těla. Představuje rovněž technologický průlom, neboť byla zhotovena technikou ztraceného vosku, jež byla dlouho připisována antickým Řekům. Stylistická elegancie sochařských děl je rovněž patrná i v drobných uměleckých předmětech. Pečetě členů královské rodiny a dalších příslušníků akkadské administrativy jsou pozoruhodnými uměleckými díly. Rovněž písmo této doby se vyznačuje vysokou úrovní dovednosti v psaní klínopisných znaků. Hmotné pozůstatky tohoto období vzbuzují zkrátka dojem zručnosti, smyslu pro detail a uměleckého talentu.

Staroakkadská nadvláda však nebyla pevná. Jak v Babylonii, tak i v širším Blízkém východě se akkadská vláda setkávala s odporem a stát byl neustále podrobován vnějšímu tlaku. Opozice vůči Akkadu v Babylonii byla setrvalým znakem doby, zřejmě to byla hlavní příčina jeho nezdaru. Povstání byla násilně potlačována; v některých svých nápisích Rímuš prohlašuje, že zahubil a deportoval desetitisíce lidí z jižních měst. I když připustíme nadsázku, byla to zřejmě drastická opatření. Nejpodrobnější popis jedné vzpoury pochází z období Narám-Sínovy vlády. Musel čelit dvěma koalicím babylonských měst: severní pod vedením Ipchur-Kiše, krále Kiše, a jižní, které se do čela postavil Amar-girid, král Uruku. Že se na hnutí odporu vůči Akkadu zúčastnila i oblast v blízkosti hlavního města, bylo znamením, že myšlenka centralizované vlády byla všeobecně nepřijatelná. Počet odbojných měst byl velký, ani jediné větší město nescházelo. Ipchur-Kiš měl armády ze severních měst Kiše, Kútú, Tivy, Sipparu, Kazallu, Kiritabu, Apiaku, Ereše, Dilbatu a Borsippy. Amar-girid zase shromáždil jižní města: Uruk, Ur, Lagaš, Ummu, Adab, Šuruppak, Isin a Nippur a obyvatelstvo pobřeží Perského zálivu. Bitvy se podle popisu odehrávaly v otevřené krajině mezi dvěma dobře organizovanými armádami s početným mužstvem. Schopnost měst k tak velkému vojenskému odporu naznačuje, že existence místních struktur přetrvávala i po několika desetiletích akkadské vlády. Narám-Sín prohlašoval, že zvítězil v několika rychle po sobě následujících bitvách a pravděpodobně poté se prohlásil bohem. Hrozba jeho vládě byla nanejvýše vážná. Je poněkud ironické, že Narám-Sín konstatuje, že bohové stejných vzbouřivších se měst byli požádáni, aby mu udělili božské postavení.

Tyto babylonské problémy byly ještě jitrěny opozicí vůči Akkadu i v jiných oblastech Blízkého východu. Protože naše znalosti o akkadské přítomnosti na různých místech jsou přinejlepším nahodilé a povaha této přítomnosti byla proměnlivá, je těžké určit, kdy a jak s ní bylo úspěšně skončováno. V elamských Súsách jistý Epir-Mupi, člověk, který byl pravděpodobně ustanoven Narám-Sínem nebo jeho synem Šar-kali-šarrím tamějším správcem, byl nazýván svými služebníky jako „mocný“, epitetem, které je obvykle vyhrazeno králům. Ititi z Aššuru přepadl Gasur a dopustil se tak skutku, který by byl pravděpodobně jinak nemyslitelný, kdyby akkadský vládce skutečně účinně obě města kontroloval. Jelikož ve skutečnosti nevíme, jak přímá nadvláda nad těmito územími vypadala, nemůžeme ani určit, zda podobné akce představovaly vážné oslabení akkadské moci.

Akkad musel ve skutečnosti často zaujímat obranné postavení, neboť byl vojensky ohrožován skupinami, které byly uvnitř nebo v bezprostřední blízkosti jeho sféry vlivu. Bylo třeba držet v šachu Amorejce, polokočovné skupiny ze severní Sýrie, i když není žádný náznak toho, že by se tenkrát pokoušeli posunout k jihu. Jiným velkým stálým protivníkem Akkadu byl íránský stát Marchaši, který ležel na východ od Sús. Zdá se, že za vlády Šar-kali-šarrího obsadil Elam a oba státy společně svedly s Akkadem bitvu v blízkosti Akšaku na soutoku řek Dijály a Tigridu, místě velmi blízkém hlavnímu městu. Největší hrozba však přišla od obyvatel horských oblastí na východě, Gutejců, jejichž domovina se s největší pravděpodobností nalézala v pohorí Zagros. Za vlády Šar-kali-šarrího se ve zvýšeném počtu objevili v Babylonii jako osadníci, takže bylo třeba v Adabu ustanovit gutejského tlumočníka. I když se zdá, že původně přišli do Babylonie jako přistěhovalci v procesu migrace, jejich příchod nebyl vždy pokojný. Šar-kali-šarrí s nimi bojoval na jednom neznámém místě a máme k dispozici přinejmenším jeden dopis, v němž jsou obviňováni z krádeže dobytka.

Spojení vnitřních a vnějších tlaků vedlo za Šar-kali-šarrího vlády k rychlému zhroucení akkadského státu. Celý Blízký východ se navrátil k systému nezávislých států, z nichž některé nyní ovládaly nové populace. V Babylonii se Gutejci zmocnili několika městských států a v regionu byli zřejmě největší silou. Gutejští vládcové se vždy představovali jako dědicové akkadské dynastie. Jeden z nich, Erridu-pizir, postavil v Nippuru podle vzoru akkadských králů sochy a činil si nárok na jejich titul „krále čtyř stran (světa)“, který připojil k titulu „krále Gutium“. Gutejci však Akkad nenahradili, neboť vedle nich existovalo několik nezávislých městských vládců. Nejlépe známý je stát Lagaš, kde místní dynastie po sobě zanechala početné archeologické i textové pozůstatky. Sochy a nápisy jednoho z nich, Gudey, patří mezi mistrovská díla mezopotamského umění a literatury třetího tisíciletí. V samotném městě Akkadu pokračovala vláda místní dynastie. Situace byla tak zmatená, že Sumerický královský seznam se táže: „Kdo byl král? Kdo nebyl král?“

Vymizení akkadského vlivu umožnilo vznik několika nových států mimo Babylonii. V severní Sýrii lidé hovořící churritským jazykem vytvořili malý stát nazvaný podle dvou jeho hlavních měst „Urkiš a Navar“. V Mari se dostala pravděpodobně již za Man-ištušovy vlády k moci „dynastie velitelů“ (akkadsky *šakkanakku*), jež

vládla městu jako nezávislému státu po příštích 350 let. Súsy se staly součástí státu Avan. Tento politický subjekt pravděpodobně existoval již v raně dynastickém období, rozkládal se od středního Zagru až po oblast na jih od Sús. Koncem staroakkadského období se však stal centralizovanějším. Na samém počátku následujícího období Uru III byl král Kutik-Inšušinak z Avanu vyobrazen urskými králi jako hlavní protivník Babylonie. V té době byl správcem a velitelem Sús a rovněž i králem Avanu a ovládal jedenaosmdesát měst a regionů včetně některých, jež se nacházely v oblasti středního Tigridu a Dijály. Západní Írán, jenž již v podobě státu Marchaši byl hrozivým protivníkem babylonských mocností, se tak stal v důsledku procesu centralizace ještě větší hrozbou. Tento vývoj je často považován za výsledek dřívější expanzionistické politiky mezopotamských vládců. Neustálé boje Akkadů mohly podnítit místní vládcy, aby spojili své síly v obranné reakci, a jakmile se stali silnějšími, obrátili se proti babylonským útočníkům do jejich vlastní země. I jiné příklady tohoto procesu jsou v pozdějších dějinách Blízkého východu patrné. Ať byl pro vytvoření zmíněných východních států důvod jakýkoli, babylonská města s nimi i s ostatními udržovala obchodní kontakty. Ze severní Sýrie bylo dováženo dřevo a tvrdý kámen, nebo byly tyto suroviny získávány prostřednictvím vojenských výprav, které organizoval například Gudea z Lagaše. Ten udržoval i obchodní cesty do Maganu při pobřeží Perského zálivu. Po celém Blízkém východě tak nastal celkový návrat k politické situaci, která předcházela staroakkadskému období. To naznačuje, že akkadská přítomnost zásadně nezměnila základní politickou i hospodářskou organizaci regionu.

Přesto však bylo století akkadské vlády a akkadského vlivu nad celým Blízkým východem důležitým počátkem v dějinách oblasti. Nikdy předtím armády nebojovaly tak důsledně na tak velké vzdálenosti a Mezopotamci na to nikdy nezapomněli. V obecné představě nebylo pochyb, že Sargon a Narám-Sín byli největší králové, kteří kdy panovali. Stali se příkladem mocných vládců a byli předmětem mnohých podrobných líčení, vytvářených a uchovávaných téměř po dvě tisíciletí. V příbězích, které jim připisovaly stále větší a větší činy, se mísila skutečnost a smyšlenka (viz dokument 4.1). Tyto literární výtvořky, které nám poskytují množství informací, staví však současného historika před řadu otázek. Jak můžeme rozeznat v příbězích, které se nám dochovaly, historickou skutečnost? Jak pozdější Mezopotamci nebo jiní obyvatelé Blízkého východu obohatili obraz těchto vládců pro svou vlastní potřebu? Kdybychom do naší historické rekonstrukce nezahrnovali informace z pozdějších podání, která jsou mnohem podrobnější a zřetelnější než texty vzniklé během skutečné vlády těchto panovníků, patrně bychom postrádali důležité údaje. Nicméně mnohé z těchto podrobností může být zcela smyšlené nebo příkrášené anachronismy a může se jednat pouze o doklady toho, jak tito dávní králové byli v pozdějších dobách vnímáni. Důsledně od sebe oddělovat oba druhy pramenů není možné. Historikové vždy budou vyplňovat mezery v soudobých záznamech používáním pozdějších líčení. Musíme si však být vědomi anachronismů a „vylepšení“, které tyto pozdější příběhy obsahují. Můžeme je použít ke studiu jejich tvůrců, lidí

DOKUMENT 4.1 POZDĚJŠÍ TRADICE O KRÁLÍCH Z AKKADU

Zvláště Sargon a Narám-Sín byli po celou dobu mezopotamských dějin připomínáni v různých textech, které je obdařovaly stále většími vojenskými úspěchy, takže ovládali téměř celý svět. Tyto texty však obsahovaly i prvky kritiky, hned zpočátku Narám-Sínovy a teprve později v prvním tisíciletí i Sargonovy. Příklad pozdější tradice týkající se Sargona se nachází v jedné kronice prvního tisíciletí, jež pojednává o několika nejstarších vládčích:

Sargon, král Akkadu, se pozvedl k moci v čase (bohyňě) Ištary. Sobě rovného ani protivníka neměl, svou zář po všech zemích rozestřel a moře na východě překročil. V jedenáctém roce (své vlády) zemi na západě až k jejímu nejzazšímu konci dobyl a podrobil ji (své) jediné moci. Své sochy na západě umístil a tamější kořist na vorech (přes moře) přeplaval. Své dvořany rozmístil po pěti mílích a všem zemím společně vládl. Vypravil se do země Kazalla a obrátil ji v pahorky a rozvaliny, že se v ní nemohl ani pták uhnízdit. Později, když zestárnul, všechny země se proti němu vzbouřily a obklíčily ho v Akkadu. Sargon však vytáhl k boji a porazil je, způsobil jim porážku a jejich mocná vojska zničil. Poté celé Subartu povstalo a přinutilo ho chopit se zbraní. Sargon nastrojil léčku a všechny je porazil, porážku jim způsobil, mocná jejich vojska pobil a majetek jejich odvezl do Akkadu. Hlínu z babylonského hliniště vybral a v blízkosti Akkadu zbudoval kopii Babylonu. Pro ohavnost, kterou spáchal, velký pán Marduk se na něho rozhněval a hladem hubil jeho lid. Od východu až k západu Slunce se proti němu bouřili a (Marduk) mu nedopřál spánku.

Překlad podle Jean-Jacques Glassnera, *Mesopotamian Chronicles* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004), s. 268–271.

tak vzdálených v čase, jako jsou Asyřané sedmého století, a snažit se pochopit, proč staroakkadští vládci v nich zanechali tak velký dojem.

Ne všechny akkadské zprávy představovaly akkadské krále v pozitivním světle. Sargon byl po dlouhou dobu pokládán pouze za hrdinského válečníka, dokud se v polovině prvního tisíciletí neobjevilo obvinění z nadutosti. Narám-Sín byl již koncem třetího tisíciletí kárán pro svou nestoudnost. Vyprávělo se o něm, že zničil Enlilův chrám v Nippuru, za což byl potrestán ztrátou svého státu. Také tak se Mezopotamci dívali na negativní stránky tohoto vzplanutí vojenské moci a sebezbožnění akkadských králů, vyjádřeného v jejich textech a památkách výtvarného umění.

4.2 Třetí dynastie z Uru

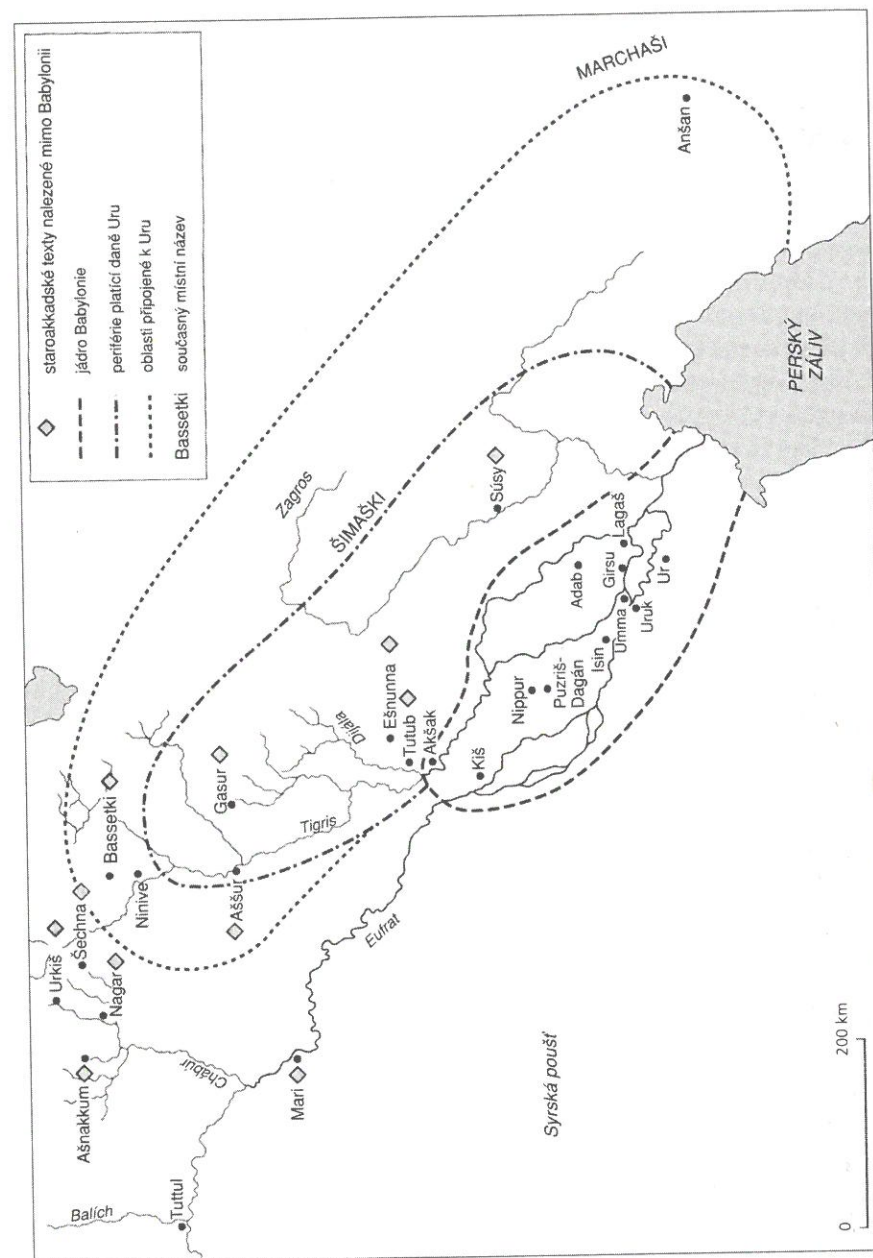
Období rozdrobené moci, které nastoupilo po čase akkadské nadvlády, mělo jen krátké trvání. I když chronologie vzhledem k praxi Sumerského královského sezna-

mu, jež zaznamenává současné dynastie, jako kdyby následovaly po sobě, je zmatená, smrt krále Šar-kali-šarriho od počátku babylonského opětovného sjednocení odděluje jen asi čtyřicet let.

Obrat k centralizované vládě začal podle pramenů s vyhnáním Gutejců. Král Utuchegal z Uruku vypráví, jak je vyhnal z jižní Babylonie a navrátil království do Sumeru. Následoval ho jeho bratr Ur-Namma, jež nad celou Babylonii založil vládu nové dynastie, jejíž sídlo se nacházelo ve městě Uru. Ur-Namma pokračoval v Utuchegalově díle: podrobil si samostatné vládců a místní panovníky závislé na Gutejcích, podrobnosti jsou však nejasné. Ani jeho nápisy, ani jména let jeho panování nevěnují bitvám v Babylonii pozornost. Byla opozice slabá, nebo nechtěl popisovat, jak se dostal k moci? V každém případě si koncem své vlády mohl činit nárok na titul „král Sumeru a Akkadu“, který se vztahoval na celou Babylonii. Vyhánění Gutejců se však nezastavilo u domácích hranic. Ur-Namma proti nim bojoval i v oblasti Dijály, což ho přivedlo do střetnutí s Kutik-Inšušinakem z Avanu, jež kontroloval širokou oblast západního Íránu. Súsy byly vbrzku ovládnuty Urem.

Okolo roku 2100 Ur-Namma založil třetí dynastii z Uru (nebo dynastii Ur III), v níž se vystřídalo pět generací panovníků ze stejné rodiny (k seznamu králů viz s. 297). Podle Sumerského královského seznamu to bylo potřetí, co měl Ur v držení královskou moc; odtud pochází naše moderní označení. Po dobu asi sedmdesáti let tato dynastie ovládala Babylonii a přilehlé oblasti na východě, používajíc k tomu rozvinutou byrokracii, jež po sobě zanechala obrovské množství písemných dokladů. Prakticky žádné období v dějinách starověkého Blízkého východu neposkytuje historikovi takové množství a rozmanitost písemných pramenů. Dokonce i v celých dějinách starověkého Řecka a Říma je jen málo úseků, v nichž by se nacházela podobná hojnost textového materiálu. Základní sled událostí období Ur III může být stanoven prostřednictvím jmen roků, jejichž posloupnost je určena od počátku Šulgiho vlády do konce panování Ibbi-Sína, což je období devadesáti let. Královský dvůr vytvářel nápisy připomínající vojenská tažení a stavební činnost. Písaři rovněž napsali sbírky hymnů oslavujících krále, jež se vztahují k některým jejich důležitým činům (viz dokument 4.2).

Nejbohatší jsou archivní texty z tohoto období. Dnes je jich zveřejněno asi 40 000 a o dalších desítkách tisíců se ví, že jsou uloženy v muzeích a jiných sbírkách. Zahnují jednoduchá potvrzení od příjmu jedné ovce až po výpočet sklizně o objemu 38 miliónů litrů obilí. Jsou dokladem různých stránek hospodářského života, včetně všech aspektů zemědělství, řemesel, obchodu, daňového systému či prodeje zboží a pocházejí z mnohých měst celého státu. Největší skupina je z Uru, Ummy, Girsu, Puzriš-Dagánu a Nippuru, tedy z jižní poloviny Babylonie. Ale menší nálezy byly učiněny po celém Sumeru a Akkadu. Podobná hojnost představuje paradoxně velký problém. Badatelé, kteří jsou konfrontováni s takovým množstvím dokumentů, museli vyvinout postupy, které jim umožňují prohlížet spíše celé skupiny textů než jednotlivé záznamy. Tento úkol je ještě komplikován skutečností, že mnohé z nich byly vykopány pleniteli a posléze v obchodu se starožitnostmi rozptýleny do ne-

Mapa 4.1 Staroakkadský stát a stát III. dynastie z Uru (podle Piotra Steinkellera, „The Administrative and Economic Organization of the Ur III State: The Core and the Periphery“, in McGuire Gibson and Robert D. Biggs, eds., *The Organization of Power: Aspects of Bureaucracy in the Ancient Near East* [Chicago: The Oriental Institute, 1987], s. 38)

spočetných sbírek. Taková masa textů vzbuzuje dojem, že zcela pokrývá všechnu hospodářskou činnost. To ovšem není pravda. Záznamy jsou nesmírně jednostranné, vytvářené výlučně státem a samy osvětlují pouze tuto oblast společnosti, ponechávajíce jiné její stránky, jako například soukromou hospodářskou činnost, téměř zcela v temnotách.

Pozoruhodný je nedostatek zájmu o toto období, který se projevuje v pozdější Mezopotámii a jenž nesnese srovnání s tím, jak bylo vzpomínáno na akkadské krá-

DOKUMENT 4.2 HYMNY NA KRÁLE III. DYNASTIE Z URU

V době III. dynastie z Uru se objevila nová podoba královské oslavy v literární formě; byly to hymny, které velely krále pro jeho skutky. Ty mohly být různé povahy a mohly být podmíněny jeho dovednostmi a schopnostmi válečníka, sportovce, zdatného sexuálního partnera, učence a spravedlivého vládce. Hymny spojovaly krále s panteonem, zdůrazňující, že to jsou bohové, kteří jej chrání a podporují. Někdy prohlašovaly, že král je v příbuzenském vztahu s mytickými hrdiny minulosti, jakým byl třeba Gilgameš. Žánr byl oblíben až do konce starobabylonské dynastie a používal sumerského jazyka. Skladby jsou většinou známy z rukopisů napsaných žáky ve starobabylonských školách. Tvořily významnou součást písařské výuky. Největší počet těchto hymnů byl věnován králi Šulgimu z III. dynastie z Uru, zřejmě pro dlouhou dobu jeho vlády čítající 48 let. Ukázka oslavuje jeho schopnosti žáka školy a válečníka, používající metaforického jazyka.

Já jsem král, potomek zplozený králem a zrozený královnou. Já, Šulgi urozený, jsem byl obdařen příznivým osudem hned v lůně. Když jsem byl malý, byl jsem ve škole, kde jsem se učil písařskému umění z tabulek Sumeru a Akkadu. Nikdo z urozených neuměl psát do hlíny tak jako já. Tam, kam lidé přicházejí, aby se naučili písařskému umění, jsem se dobře naučil odečítání, sčítání, výpočtům a účetnictví. Čistá bohyně Nanibgal, bohyně Nisaba, mne plně obdařila znalostí a chápavostí. Jsem zkušený písař, který nic neopomene.

Když jsem se pozvedl, silný jak gepard, běžící jak čistokrevný osel v plném trysku, přízeň boha Ana mi způsobila radost; k mému potěšení bůh Enlil se o mně příznivě vyjádřil, a oni mi pro mou spravedlivost žezlo svěřili. Na krk cizích zemí jsem položil svou nohu; sláva mých zbraní se rozšířila až na jih a moje vítězství je v horách dokonáno. Když se vypravuji do boje a bitvy, tam, kam mi Enlil jíti přikázal, kráčím v čele hlavního voje mého vojska a čistím území pro moje zvědy. Mám pro zbraně skutečnou vášeň. Nenosím jenom oštěp a kopí, vím také, jak zacházet s kameny do praku. Hliněné střely, zrádné koule, jež vystřeluji, létají kolem jak zuřivá bouře. Ve svém hněvu je nenechám minout.

Překlad: Jeremy Black et al., www.etcs1.orient.ox.ac.uk/c.2.4.2.02

le. V prvních staletích druhého tisíciletí byli vládcové Uru III známi především prostřednictvím školního učiva. Studenti tenkrát opisovali hymny, královskou korespondenci a některé nápisy, ale kolem postav urských králů bylo vytvářeno jen málo nových skladeb. Ústředním bodem těchto nových literárních textů byl spíše nezdar Uru než jeho úspěch. Brzy po jeho zhroucení bylo složeno několik nářků popisujících zničení Uru, Nippuru a dalších jižních měst. Nevyprávěly o zkáze státu III. dynastie z Uru z nějakého historického zájmu, ale chtěly pravděpodobně spíše ospravedlnit přítomnost nových dynastií, které si činily nárok na to, že po velkých pohromách zase obnovily pořádek. V pozdějších staletích se o králich Uru III nachází jen hrstka zmínek. Téměř výlučně se omezují na omina, která obsahují nejasnější poznámky o úmrtích králů, jako je například jedna, jež konstatuje, že Amar-Sín zemřel od „kousnutí svou botou“, což je výrok, kterému nerozumíme. Tito králové zkrátka nezanechali v mezopotamském povědomí takový dojem jako vládcové Akkadu.

Stát Uru III byl vskutku zcela jiné povahy než jeho předchůdce: zeměpisně byl menších rozměrů, ale vnitřně byl organizován centralizovanějším způsobem. Stát sám se skládal ze dvou rozličných částí: jeho srdce tvořilo území Sumeru a Akkadu a druhou část představovala vojensky ovládaná zóna na východě mezi Tigridem a pohořím Zagros. Vně ležel zbytek Blízkého východu, s nímž byly udržovány diplomatické styky, nebo kam urské armády podnikaly nájezdy. Systém byl vytvořen hlavně během čtyřiceti osmi let vlády krále Šulgiho, jenž přebudoval jádro státu a dobýval, počínaje dvacátým rokem svého panování, přilehlé oblasti na východě. Nebylo toho dosaženo přes noc a systém ani nezůstával v nezměněné podobě, ale jeho celkové rysy vypadaly následovně.

Srdce státu bylo tvořeno tradiční oblastí Babylonie včetně dolního údolí řeky Džály. Bylo rozděleno asi do dvaceti provincií, v podstatě se jednalo o území dříve nezávislých městských států. Ty byly řízeny ve jménu krále správci, kteří byli titulováni sumerským výrazem énsi, jenž v raně dynastických dobách označoval vrchovaného vládcu městských států. Tito mužové často pocházeli z předních místních rodin a úřad správce pravidelně přecházel z otce na syna. Jiní členové rodiny zaujímali v provincii vysoká postavení. Část královy strategie spočívala v tom, že si tyto rodiny držel na své vlastní straně, svazky upevňoval i sňatkovou politikou. Například o Šulgim je známo, že se oženil přinejmenším asi s devíti ženami, z nichž každá byla pravděpodobně příslušnicí důležité místní rodiny. Správcové hlavně kontrolovali chrámový majetek, jenž byl zvláště na jihu velmi rozsáhlý. Odpovídali za údržbu soustavy kanálů a jednali v provincii jako nejvyšší soudcové. I když zastupovali krále, soustřeďovali ve svých rukou značnou moc.

Civilní řízení správců bylo doprovázeno řízením vojenským, jemuž stáli v čele velitelé (sumersky šagina), i když oblasti jejich moci se vždy nekryly s hranicemi provincií. Například provincie Umma měla jednoho správce a několik velitelů, z nichž každý působil ve zvláštní oblasti. Velitelé nepocházeli z kraje, kde byli posádkou, a nebyli to ani potomci významných starých rodin, ale byli vybíráni králem

ze skupin mužů, kteří prodělali svoji kariéru v královských službách. Mnozí z nich měli akkadská nebo cizí (churritská, elamská, amorejská) jména a ti s cizími jmény byli zřejmě nedávnými příchozími do Babylonie. Byli s králem osobně spojeni, často si brali za manželky ženy z královské rodiny a svůj příjem dostávali z královských zemědělských statků a jiného majetku.

Ústřední správa vytvořila daňový systém, jenž shromažďoval podstatnou část zdrojů z provincií. Tento systém byl nazván sumerským výrazem bala, jenž v podstatě znamená „výměna“. Byl to obrovský fond, do něhož musely přispívat všechny provincie a z něhož opět mohly čerpat zboží, což umožňovalo státu používat zdroje z celého svého území. Množství a skladba příspěvků každé provincie závisely na jejím hospodářském potenciálu a povaze jejího výrobního sektoru. Například Girsu poskytovalo obilí, kterého pěstovalo velké množství, zatímco jeho soused Umma dodával výrobky ze dřeva, rákosu a kůže. Mnohé daně byly spotřebovány na místě osobami závislými na koruně, některé však byly odesílány do zvláštních sběrných míst, odkud byly rozdělovány tam, kde zboží bylo právě zapotřebí. Příspěvek každé provincie byl počítán předem na základě jejího zemědělského a řemeslného potenciálu. Například v případě obilí úředníci změřili zemědělskou plochu a odhadli možnou sklizeň. Na základě tohoto výpočtu pak bylo určeno množství, které mělo být odevzdáno státu. Na konci roku byla velikost skutečných dodávek porovnána s tím, co bylo požadováno, a kladný nebo záporný zůstatek byl převeden do následujícího roku. Rovněž byly do fondu bala začleňovány příspěvky z okrajových oblastí, zvláště v podobě dobytka (viz dále). Provincie mohly pro svoje potřeby z fondu čerpat, a tak získávaly přístup i ke zdrojům svých sousedů. Veškerý pohyb zboží byl státní správou pečlivě zaznamenáván.

Za vlády III. dynastie z Uru Sumer a Akkad hospodářsky vzkvétaly, částečně to byl výsledek královských opatření. Archeologické památky ukazují, že v té době tam byla vysoká úroveň urbanizace a hustota obyvatelstva byla větší než kdykoli předtím. O míře bohatství svědčí i rozsáhlá stavební činnost králů po celém území státu. Ve jménech králů často připomínají hloubení kanálů, které přispívalo k rozšiřování zemědělských oblastí. Pro tyto práce bylo třeba velkého množství pracovních sil a související organizační opatření snad nejlépe ukazují, jak dalekosáhlý byl vliv koruny na hospodářský život. Byly odváděny stovky tělesně schopných mužů a žen (nazývaných v sumerštině guruš a géme), aby pro stát pracovali, a tato práce byla rovněž součástí fondu bala. Rozlišujeme dvě skupiny pracovníků: ty, kteří pracovali po celý rok, a ty, kteří tak museli činit pouze polovinu roku. Služba byla placena převážně v dávkách – obilí, oleje a vlny – jejichž množství záviselo na postavení pracovníka. Obvykle jim byly přidělovány zvláštní úkoly, jako například tkaní nebo řezání rákosu, ale v čase potřeby mohli být převedeni i k zemědělským povinnostem při žních nebo údržbě kanálů. Zdá se, že lidé, po nichž byla požadována práce jen na částečný úvazek, se ve volném čase nechávali najímat státem. Protože státní majetek byl tak obrovský, zahrnoval pole, loviště ryb, řemeslnické dílny a tak dále, poptávka po pracovní síle byla velmi vysoká. Stát Uru III nebyl tota-

litním režimem, jehož obyvatelé by byli zcela podrobeni byrokracii, a tak práce musela být získávána za nabídku dostatečné odměny. Mnohé z textů, které máme k dispozici, zaznamenávají výdej dávek, které musely být brány z ústředních státních zdrojů.

Takto hluboce propracovaná organizace byla využívána v celém srdci urského státu, jehož zeměpisný rozsah byl velmi dobře určen. Zahrnoval oblast mezopotamského aluvia, kde bylo provozováno závlahové zemědělství. Jeho severní hranice byla vyznačena hradbou, kterou zbudoval Šulgi a jež byla zesílena Šú-Sínem; nacházela se tam, kde se Tigris a Eufrat k sobě nejvíce přibližují. Hradba je nejčastěji považována za prostředek, který měl pomoci zadržet Amorejce mimo území Babylonie, může však být též vykládána jako jasné vymezení severní hranice.

Územím na východě vládl Ur jinými prostředky než těmi, které používal ve své centrální oblasti. Již Ur-Namma bojoval v krajině mezi řekou Tigridem a pohořím Zagros a koncem Šulgiho vlády Ur zcela kontroloval území od Sús na jihu až po mosulskou pláň na severu. Králové urské dynastie vnutili této oblasti vojenskou vládu. Uplatnili zde systém přímého vykořisťování, v jehož čele stáli vojenští velitelé (šagina), kteří mohli být přemístěni libovolně z jednoho střediska do druhého. Na celý systém dohlížel z hlavního města královský nejvyšší správce (sukkal-mach), jenž zastupoval zájmy koruny. Pověřoval velitele výběrem daní, jež byly určeny přesnými počty hovězího dobytka, ovcí a koz, které měly být poskytnuty různými stupni vojenských posádek. Nikde se neříká, jak vojáci zvířata získávali, s největší pravděpodobností je shromažďovali od místního obyvatelstva. Do Babylonie bylo odváděno velké množství živočichů, kteří byli shromažďováni na místě nedaleko Nippuru zvaném Puzriš-Dagán, jež bylo pro tento účel zvláště zřízeno Šulgiem v třicátém osmém roce jeho vlády. Tam se stávali součástí daňového systému bala a mohli být odtud vydáni na potravu pro dvůr nebo na oběti pro různé chrámy. Mnoho živočichů bylo chováno pro svoji vlnu. Počet dotyčných zvířat, která pocházela jak z východních oblastí, tak i z vlastní Babylonie, byl ohromující. Zápisy ukazují, že během jediného dne mohlo projít Puzriš-Dagánem na 200 ovcí a koz a patnáct kusů hovězího dobytka. Východní oblasti tak byly využívány jako zdroj bravu a skotu, který se posléze stával součástí hospodářství centra.

Za těmito východními územími ležely rozlehlé kraje, které byly považovány za nepřátelské a jež se stávaly častým cílem vojenských výprav. Královské nápisy zmiňují množství lidí a míst, kam byly podnikány nájezdy v zájmu získání kořisti a zajatců. Některé tamější státy již existovaly v časech Akkadu a stále zůstávaly hrozivými protivníky. Králové Uru III používali diplomatických prostředků, aby jejich panovníky upokojili: tři z pěti urských králů provdali své dcery za iránské vládce. Vposled tato politika selhala: východní státy jako například Šimaški zůstaly trvalými nepřáteli a nakonec sehrály důležitou úlohu ve svržení státu III. dynastie z Uru. V Peršském zálivu Ur udržoval obchodní styky, které tam již existovaly od staroakkadského období. Již Ur-Namma prohlašoval, že obnovil obchod s Maganem, a po celé období Ur III se setkáváme se správními dokumenty, jež tuto oblast zmiňují. Obchodní

zápisy ukazují, že tam byla posílána vlna a látky vyráběné v Babylonii, a tyto produkty byly pak směňovány za měď a kámen, například diorit. Cílem urských styků s východem a jihem bylo získání nerostných surovin prostřednictvím obchodu, diplomacie a vojenských tažení.

Ke krajinám na severu a na západě přistupovali králové Uru III zcela jiným způsobem. S tamějšími státy navázali diplomatické styky bez snahy o vojenskou kontrolu. Ur-Namma zorganizoval sňatek princezny z Mari se svým synem Šulgiem, snad v naději, že tento stát na středním Eufratu bude jakýmsi nárazníkem a prostředníkem mezi ním a oblastmi ležícími dále na sever. Syrské státy udržovaly s Urem přátelské vztahy, které však byly velmi sporadické. Archeologické nálezy ukazují, že v severní Sýrii došlo ke zmenšení velikosti a počtu sídlišť, důvod tohoto procesu není jasný. Snad oblast prošla jakýmsi hospodářským poklesem a jen ta města, která kontrolovala obchodní cesty, byla s Babylonii ve styku. V urských pramenech z Babylonie nacházíme zmínky o lidech ze syrských měst Tuttulu, Ebly a Uršu a objevují se i poslové ze středomořského přístavu Byblu. Není zde náznak, že by nějaké jednotlivé město ovládalo Sýrii politicky nebo vojensky. Syrská síla, jež sehrála zásadní úlohu v politických událostech, byla představována Amorejci, převážně polokočovným obyvatelstvem, které je v babylonských pramenech vyobrazeno jako zástup nepřátelských vetřelců. Jejich tlak podstatnou měrou přispěje k pádu státu III. dynastie z Uru.

Akkadská vojenská střetnutí se Sýrií tak byla za časů Uru III nahrazena diplomatickými styky. I když se urští panovníci prohlašovali za „krále čtyř stran (světa)“, jejich vojenská oblast vlivu byla ze zeměpisného hlediska menší než oblast vlivu akkadských vládců. Přesto však vnitřní soudržnost urského státu byla zase větší. V Babylonii bylo uskutečněno několik reforem, které měly usnadnit fungování státu. Daňový systém bala byl nejdůležitějším opatřením, které umožnilo výběr a rozdělení zdrojů po celém Sumeru a Akkadu. Zapojení státu do místních hospodářství bylo obrovské a jeho zaměstnávání mužů a žen rozsáhlé. V zájmu vyúčtování všech majetkových pohybů bylo třeba vydržovat početnou byrokracii, od níž pochází hojnost textů. Ty byly sepisovány písaři, kteří se naučili používat náležitě předpisy a techniky účetnictví. V písemném systému úředních dokumentů vidíme po celou dobu existence urského státu jednotu a je pravděpodobné, že byly zakládány školy s cílem ji vyučovat. Byl zjednodušen systém vah a měř a Šulgi se pravděpodobně pokusil zavést v zemi standardní kalendář. I když každé město i nadále používalo svůj vlastní sled jmen měsíců, za jeho vlády se přeci jen objevil kalendář, jenž byl používán pro královské záležitosti v Puzriš-Dagánu a ve městech jako Umma, Girsu a Ešnunna. Nikdy však nebyl vnučen celé oblasti, ba dokonce se nepoužíval ani pro centrální účetnictví, což ukazuje na to, že místní praxe měla velkou houževnatost. Teprve v příštím století, když byl region znovu politicky roztržštěn, se začal v Babylonii používat kalendář jeden, totiž ten z Nippuru.

Králové prosazovali rovněž aktivní politiku sjednocení země pod svou vládou i v ideologickém slova smyslu. Do nejvýznamnějších kulturních středisek ustano-

vovali své děti jako velekněze a velekněžky a budovali a obnovovali chrámy po celém království. Před dvacátým rokem své vlády byl Šulgi zbožštěn a jeho následovníci rovněž tento status přijímali, když nastoupili na trůn. Byli považováni za bohy spíše celé země než jen jednotlivých měst a po celém státě byly pro ně zakládány kultovní obřady. V různých městech byly budovány chrámy a stavěny sochy králů jako bohů, což přispívalo rovněž prostřednictvím kultu k centralizaci země. Mnozí úředníci používali pečetní válečky, jimiž potvrzovali agendu, o kterou se starali, často obsahující nápis se jménem svého vlastníka a jeho (nebo jejím) titulem. Je důležité, že vždy poukazovali na své postavení „služebníka krále“ naznačující tak, že jejich autorita vposled pochází od něho. Kromě toho lidé dávali svým dětem jména odkazující ke králi jako bohu a úředníci byli nabádáni, aby si změnili svoje jména tak, aby obsahovala zmínku o králi. Jména jako „Šulgi je můj bůh“ se vyskytovala velmi často. Ideologie centralizovaného státu tak pronikala až na úroveň všeho obyvatelstva.

Nicméně lze pochybovat, že v praxi bylo tohoto královského ideálu dosaženo. Místní hospodářství a hierarchie přežívaly zcela nezávisle, i když musely platit daně a v Uru vzdávat králi úctu. Nejzřetelněji se to jeví v dozvucích zhroutení státu III. dynastie urské. Babylonie tenkrát nezažila období úpadku, ale oblasti, které tvořily součást sjednoceného státu, se navrátily ke svým místním zvykům, aniž by se v tom projevil nějaký zlom. To by nebylo možné, kdyby se jejich hospodářství stalo specializovanou a provázanou složkou jediného systému. Musíme však mít stále na paměti jednostrannou povahu dokumentace používané v naší historické rekonstrukci: téměř všechny texty pocházejí od státní byrokracie a popisují činnosti státu. Proto by bylo snadné pohlížet na stát III. dynastie z Uru jako na vysoce autoritářský systém, jenž dokumentoval a řídil všechno konání lidí na něm závislých. Ale i v této hojnosti státních záznamů spatřujeme stopy hospodářské činnosti, která nebyla státem kontrolována. Lidé často poskytovali státu služby a zároveň mezi sebou ve svém vlastním zájmu hospodářsky podnikali. Rovněž vidíme, že v mnoha ohledech přežívaly místní varianty: na jihu stát spravoval své rozsáhlé majetky prostřednictvím chrámů, které tam existovaly po mnohá staletí, zatímco na severu se spoléhal spíše na jednotlivé zprostředkovatele, kteří mohli v místě uzavírat i jiné obchody. V tomto období přežívaly i jiné tradice a na mnohost místních systémů nesmí být zapomínáno.

Konec urské nadvlády byl náhlý a (jako obvykle) zcela nerozumíme tomu, co se stalo, nebo jaké byly jeho hlavní příčiny. Svou úlohu tu sehrály jak vnitřní, tak i vnější činitele. V Babylonii samotné dřívější městské státy a jejich místní správci v sobě vždy chovali smysl pro lokální nezávislost. Již na počátku Ibbi-Sínovy vlády přestaly některé provincie platit své daně a v devátém roce jeho panování celý systém bala zanikl. Písaři přestali datovat tabulky jmény let III. dynastie z Uru, v Puzriš-Dagánu to bylo v roce 2 Ibbi-Sínovy vlády, v Ummě v roce 4, v Girsu v roce 5 a v Nippuru v roce 8. V Isinu nastoupila na trůn v Ibbi-Sínově osmém roce nezávislá dynastie, které stál v čele Išbi-Erra, jeden z jeho dřívějších velitelů. Nová dynastie se brzy zmocnila vlády nad Nippurem, náboženským centrem celé oblasti. Současně zřej-

mě postihl oblast Uru hlad. Některé z královských dopisů, které jsou známé jen z pozdějších kopií, ukazují, že Ibbi-Sín snažně prosil Išbi-Erru, když ten byl ještě jeho velitelem, aby na severu získal obilí za jakoukoli cenu. V Uru cena obilí patrně vzrostla patnáctkrát a nemohlo se již používat jako krmivo pro dobytek. Není jasné, do jaké míry to byl důsledek špatných žní, anebo neochoty provincií platit daně. Některé oblasti hospodářství však v té době zdárně prosperovaly. Ur měl dílnu, která pro chrámy a paláce vyráběla drahocenné zboží, a záznamy z patnáctého roku Ibbi-Sínovy vlády dokazují, že v tomto roce bylo spotřebováno 18 kilogramů zlata a 75 kilogramů stříbra. Státní pokladna byla stále ještě dobře zásobena.

Literární tradice počátku druhého tisíciletí klade při vysvětlování pádu dynastie z Uru velký důraz na vnější síly. Jsou zmiňovány dvě skupiny útočníků: Amorejci ze západu a Elamité z východu. Amorejci byli představováni polokočovnými skupinami ze severní Sýrie, jež babylonská literatura popisovala velmi záporně:

(Amorejce) oblečen je do ovčích kůží,
ve stanu žije za větru, deště,
a nepřináší oběti.
Ozbrojen [toulá se] stepí,
lanýže ze země vyhrabává a neumí pokleknout.
Pojídá syrové maso,
žije svůj život bez domu
a když pak zemře, s obřady není pochován.¹⁵

Když Šú-Sín opevnil severní hradbu, nazval ji jménem „hradba, jež má zadržet Amorejce“ a královští úředníci si často stěžovali na útoky, které na ni byly podnikány. Podobně i Išbi-Erra využil Amorejců jako výmluvy, proč nemůže do Uru dodat požadované obilí. Oficiální vyobrazení Amorejců jako nepřátelských vetřelců však nebylo zcela přesné. Již na počátku období Uru III přebývalo v Babylonii množství lidí s amorejskými jmény, kteří žili ve městech i na venkově. Byli již začleněni do všech vrstev společnosti. Představa, že se jednalo o útočné vetřelce, pocházela ve velké míře z obecné zaujatosti usedlého obyvatelstva vůči polokočovným skupinám, což vedlo k literárnímu obrazu těchto lidí jako barbarů. Přesná úloha Amorejců při svržení státu III. dynastie z Uru je tak z podobných písemných pramenů těžko rozpoznatelná, ale můžeme tu vidět paralelu s úlohou Gutejců, kterou sehráli v období konce akkadského státu. Obě skupiny přišly do oblasti z vnějšku, získaly politický význam a později byly považovány za rozhodující prvek při svržení stávající politické moci.

Poslední úder urskému státu však přišel z východu. Vládce Šimaški, jenž byl hlavním protivníkem Uru na východě, se zmocnil Elamu a okolních území, když moc

¹⁵ Svatba boha Martu, řádky 132–138; překlad podle Jeana Bottéro a Samuela Noaha Kramera, *Lorsque les dieux faisaient l'homme* (Paris: Gallimard, 1989), s. 434.

Uru slábla. Později za časů Ibbi-Sínovy vlády se obrátil proti samotné Babylonii a vojensky ji napadl. Zmocnil se hlavního města Uru a krále Ibbi-Sína odvedl do Sús. Elamité okupovali město asi po sedm let, dokud je Išbi-Erra z Isinu nevyhnal. On a jeho následovníci si činili nárok na to, že jsou dědicové urských králů, stejné zeměpisné území však nemohli ovládnout. V Babylonii se objevovalo stále více a více nezávislých městských států; došlo k situaci, o níž budeme hovořit v příští kapitole.

Světlo vrhané na Babylonii v jedenadvacátém století je tak jasné, že zbytek Blízkého východu je často v historických rekonstrukcích opomíjen. Jiné oblasti mohou být zkoumány jedině tehdy, jestliže se ocitly v urské sféře vlivu. Ale státy na východě, zejména Šimaški, a polokočovní Amorejci na západě kontrole Uru unikli a stali se z nich hrozní protivníci. Tyto vnější síly byly v pozdější tradici představeny jako katalyzátory změny, úloha vnitřní opozice vůči centralizované vládě by však neměla být podceňována.

Blízký východ na počátku druhého tisíciletí

- 2017 Išbi-Erra zakládá dynastii v Isinu
- asi 1910–1830 *kárum*-Káneš vrstva II
- 1897 počátek otevřené války mezi Isinem a Larsou
- 1834 Kudur-Mabukova dynastie založena v Larse
- asi 1810–1740 *kárum*-Káneš vrstva Ib
- asi 1800–1762 archivy z Mari
- 1793 Rím-Sín z Larsy vítězí nad Isinem
- 1763 Chammurapi z Babylonu dobývá jižní Babylonii
- 1762 Ešnunna vyplněna Chammurapim
- 1761 Mari poraženo Chammurapim

V období přibližně od roku 2000 do roku 1600 politické a společenské struktury Blízkého východu vykazují stejné základní charakteristiky: v krajinách od západního Íránu až po pobřeží Středozemního moře byla rozseta celá řada různých států. Jejich vládcové, všichni válečníci, soupeřili o moc, spojujíc se do proměnlivých aliancí a obracejíc se jeden proti druhému. Situaci výstižně shrnuje jedna pasáž v dopise napsaném na počátku osmnáctého století, který byl objeven v Mari:

Žádný král není opravdu mocný sám o sobě. Deset až patnáct králů stojí za Chammurapim z Babylonu, Rím-Sínem z Larsy, Ibál-pí-Elem z Ešnunny nebo Amut-pí-Elem z Katny, ale dvacet králů stojí za Jarím-Limem z Jamchadu.¹⁶

Hrstka mocných vládců si rozdělila Blízký východ od jižní Babylonie až po západní Sýrii a přinutila menší panovníky, aby se stali jejich vazaly. V druhé polovině tohoto období někteří z nich uspěli, i když jen na krátkou dobu, v prosazení své nadvlády nad většími územími. Neexistuje tu jasné chronologické rozdělení mezi okamžiky politické rozdrobenosti a okamžiky politické centralizace. Zde se budeme zabývat politickou rozdrobeností, jež je stále příkladem základní politické struktury Blízkého východu na počátku jeho dějin, totiž převládajícího městského státu. V následující kapitole se pak budeme věnovat období politické centralizace. V tomto uspořádání nemůže být dosaženo čistě chronologického sledu líčení jednotlivých událostí.

¹⁶ Překlad z J. Sassona, „King Hammurabi of Babylon“, in J. Sasson, ed., *Civilizations of the Ancient Near East* (New York: Charles Scribner's Sons, 1995), volume 2, s. 906.